

Gdańsk, 20.06.2023 r.

Prof. UG dr hab. Wojciech Zalewski
Kierownik Katedry Prawa Karnego Materialnego i Kryminologii
Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego
PL 80-309 Gdańsk, Jana Bażyńskiego 6

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pana mgr. Janusza Strankowskiego
pt. „Zasady orzekania obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznana
krzywdę według kodeksu karnego z 1997 r.”
przygotowanej pod kierunkiem
Prof. dr. hab. Jarosława Majewskiego
oraz promotora pomocniczego dr. Piotra Zakrzewskiego
Warszawa 2023

Wybór tematu rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Pana mgr. Janusza Strankowskiego to pogłębione studium z zakresu dogmatyki prawa karnego w zakresie naprawienia szkody. Wybór tematu ocenić należy za trafny zarówno z teoretycznego, jak i praktycznego punktu widzenia. W literaturze polskiej nie brakuje co prawda opracowań dotyczących kompensacji szkody, nawet ograniczonych jedynie do obowiązku naprawiania szkody (por. zwłaszcza prace E. Bieńkowskiej, A. Muszyńskiej, P. Pilarczyka, W. Zalewskiego i inne), opracowania te dotyczyły jednakowoż, bądź poprzedniego stanu prawnego, bądź stanowiły analizy o innym charakterze. Brakowało w naszej nauce pogłębionego opracowania w całości poświęconemu aktualnym rozwiązaniom prawnym regulującym zagadnienie obowiązku naprawienia szkody, jako środka kompensacyjnego w Polsce. Dla nauki, ale także dla praktyki stosowania prawa w Polsce prezentacja i analiza problemów związanych z wybranym zagadnieniem badawczym jest aktualna i ma duże znaczenie. Rozprawa uzupełnia polskie piśmiennictwo z zakresu prawa karnego materialnego i w pewnym zakresie procesowego w wybranym przez Autora zakresie.

Cel rozprawy, założenia badawcze, tezy

Doktorant, już we wstępie rozprawy (s. 9) wskazał jasno, że celem Jego pracy doktorskiej ma być przedstawienie i analiza problemu dotyczącego jednego z aspektów obowiązku naprawienia szkody ukształtowanego na mocy noweli lutowej z 2015 r., a mianowicie materialnoprawnych podstaw jego orzekania. Autor wskazał trafnie, że „analiza problemu wskazuje na dokonanie wręcz rewolucyjnej zmiany w ukształtowaniu instytucji obowiązku naprawienia szkody, widocznej przede wszystkim w rezygnacji z celu represyjnego oraz w jednoznacznym nakazie stosowania prawa cywilnego wprost” (tamże).

J. Strankowski postawił hipotezę badawczą zakładającą, że „obowiązek naprawienia szkody, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k. przybrał postać swoistej akcji cywilnej w ramach procesu karnego, toczącej się wedle reguł procesu karnego, lecz w sferze materialnej opartej wyłącznie na regulacji prawa prywatnego”. Co więcej, zakłada, iż „nie istnieją obecnie podstawy ku temu, by normy prawa prywatnego stosowane były w ramach procesu karnego w sposób odmienny, niż w procesie cywilnym” (s. 10).

Klarownie w pracy zaprezentowano pytania badawcze, których Autor postawił osiem, a są one następujące: 1) jak należy ujmować ideę sprawiedliwości naprawczej w kontekście obowiązku naprawienia szkody i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę?, 2) w jaki sposób instytucje służące naprawieniu szkody ewoluowały w polskim prawie karnym? 3) jakie było podłoże zmian w zakresie środka o którym mowa w art. 46 § 1 k.k. wprowadzonych nowelą lutową z 2015 r.?, 4) jak na stosowanie norm prawa cywilnego do orzekania obowiązku naprawienia szkody i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wpływa przyjęta przez ustawodawcę technika odesłania?, 5) w jakim zakresie nastąpiło odesłanie do norm prawa cywilnego?, 6) jak przedstawiają się relacje rozumienia pojęcia szkody i krzywdy na gruncie prawa karnego i prawa cywilnego?, 7) jakie zachodzą relacje na gruncie prawa cywilnego i prawa karnego pomiędzy elementami konstytuującymi odpowiedzialność takimi jak badanie powiązań przyczynowych czy ocena elementów podmiotowych?, 8) jakie czynniki wpływają na modyfikacje obowiązku naprawienia szkody, zarówno poprzez jego poszerzenie, jak też zawężenie?

Postawione pytania mają różną wartość poznawczą, zmierzają jednak spójnie do oświetlenia zasadniczej problematyki pracy. Autor wokół wyłuszczonych we wstępie pytań ułożył całą pracę. Pole badawcze wyznaczone zaprezentowanymi pytaniami nie jest rozległe, lecz trudne poznawczo. Autor bada bowiem pogranicze prawa cywilnego i prawa karnego

materialnego w zakresie odpowiedzialności za wyrządzoną przestępstwem szkodę. Ustawodawca w 2015 roku dokonał rewolucji wprowadzając do prawa karnego materialnego osobną kategorię sankcji w postaci środków kompensacyjnych. Regulacja prawnokarna jest szcążkowa i polega, w kluczowym punkcie (art. 46 § k.k.), na odesłaniu do przepisów prawa cywilnego. W piśmiennictwie i orzecznictwie mnożą się wątpliwości co do istoty środków kompensacyjnych. Doktorant koncentruje się na najistotniejszych problemach praktycznych.

Autor słusznie postuluje „nakaz wykładni, a w konsekwencji stosowania przepisów regulujących obowiązek naprawienia szkody w taki sposób, by z punktu widzenia pokrzywdzonego droga dochodzenia odszkodowania z tytułu szkody wynikłej z przestępstwa była równie ułatwiona na drodze procesu karnego, jak dochodzenie przez niego roszczeń w oddzielnym procesie cywilnym” (s. 10). Podzielić należy również przekonanie Doktoranta o konieczności koncentracji na roli ratio legis omawianej nowelizacji, która istotnie ma niebagatelne znaczenie przy rozstrzyganiu problemów czy i które przepisy prawa cywilnego stosować z mocy odesłania z art. 46 § 1 k.k.

Postawione cele rozprawy, problemy i pytania badawcze oraz wyodrębnione finalnie hipotezy badawcze składają się w spójną i logiczną całość. W rozprawie Autor konsekwentnie i systematycznie poddaje postawione hipotezy weryfikacji i odnosi się do nich w podsumowaniu. Należy podkreślić, że rozprawa jest przygotowana z dużą dyscypliną w zakresie naukowych założeń badawczych. Autor dobrze panuje nad tematem.

Konstrukcja rozprawy

Recenzowana rozprawa ma czytelną konstrukcję. W rozdziale I Autor zaprezentował ewolucję obowiązku naprawienia szkody jako elementu szeroko rozumianej sprawiedliwości naprawczej. Autor zabiera czytelnika w błyskawiczną podróż od starożytności po współczesność, kończąc wywody na polskim kodeksie karnym z 1997 roku. Rozdział II zawiera omówienie funkcji i charakteru obowiązku naprawienia szkody po nowelizacji Kodeksu karnego z dniem 1 lipca 2015 r. W rozdziale III Autor przedstawił podstawę prawną orzekania obowiązku naprawienia szkody i zadośćuczynienia za krzywdę. Rozdział IV poświęcony został analizie pojęcia szkody i krzywdy na potrzeby orzeczenia obowiązku, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k. W końcu rozdział V zawiera prezentację, jak to ujmuje Doktorant: „modyfikacji” obowiązku naprawienia szkody, a więc zasadniczo różnych postaci limitacji tegoż. Pracę wieńczy krótkie, lecz treściwe podsumowanie (s. 315-324).

Praca ogranicza się do prawa polskiego. Autor ma prawo do wąskiego określenia tematu, czytelnicy mogą jednak oczekiwać nieco szerszego ujęcia. Jak wskazano wyżej, praca na temat wybrany przez Autora nie brakuje, pole badawcze było już wielokrotnie eksploatowane, więc odnalezienie na nim naukowego „złota” w postaci materiału do „oryginalnego rozwiązania problemu badawczego” nie jest łatwe. Nowość i świeżość może wynikać jedynie ze starannego przesiewania dogmatyczno - prawnego materiału, a więc prowadzenia starannych i pogłębionych analiz. Uprzedzając dalsze wywody wskażmy, iż Doktorant wybrał właśnie tę niełatwą drogę.

W ocenie recenzenta praca zyskałaby, a zapewne i Autor miałby prostsze zadanie badawcze, w poszukiwaniu tak potrzebnej dla uzyskania pierwszego stopnia naukowego „oryginalności”, gdyby zechciał spojrzeć na temat szerzej, zwłaszcza prawnoporównawczo. To prawda, że rozwiązanie przyjęte nowelą lipcową w 2015 roku na gruncie polskiego prawa karnego stanowiło rewolucję, ale tylko patrząc na problemat z wąskiej, krajowej perspektywy. Gdy spojrzeć na temat szerzej, to rewolucyjny kolor reformy błędnie. Nie mnożąc przykładów, wystarczy skupić się na jednym – włoskim. Otóż włoski kodeks karny z 1930 roku zawiera rozdział VII : Delle Sanzioni Civili, a art. 185 *Restituzioni e risarcimento del danno*, tegoż kodeksu stanowi, że. *Ogni reato obbliga alle restituzioni, a norma delle leggi civili (w tłumaczeniu: Naprawienie szkody i zadośćuczynienie. Każde przestępstwo zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody zgodnie z prawem cywilnym)*. Jak więc widać, włoskie prawo od blisko stu lat zawiera rozwiązanie, które w polskim prawie znamy zaledwie od niepełnej dekady. Warto byłoby się w badanym zakresie przyjrzeć teorii i praktyce w ojczyźnie Beccari.

W pracy brakuje też szerszych rozważań o normach ponad – krajowych, czy też konstytucyjnych, które pozwoliłyby określić jaki jest pożądaný standard zabezpieczenia odszkodowawczych interesów pokrzywdzonych w prawie i procesie karnym. Autor wzmiankuje co prawda w tekście o Rezolucji 40/34 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 1985 roku (s. 53 – 54), zaś w przypisie nr 191 o Europejskiej Konwencji o odszkodowaniach dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z 1983 roku, są to jednak uwagi marginalne. Szereg rozwiązań normatywnych z tego obszaru o różnym charakterze prawnym obowiązuje tymczasem w Polsce (szerzej np. E. Bieńkowska, *Wiktyologia*, Warszawa 2018, s. 101 i n.). Czytelnik zasługuje na odpowiedź na pytanie, czy polskie prawo czyni zadość choćby prawu unijnemu, w tym w zakresie wymogów stawianych przez akt z 2012 roku w postaci Dyrektywy 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dz.U.UE.L.2012.315.57) a także Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 30 maja 2018 r.

w sprawie wdrożenia dyrektywy 2012/29/UE ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw (2020/C 76/12).

W pracy brakuje także rozważań na temat egzekucji zasądzonego obowiązku naprawienia szkody, w tym choćby przepisów k.k.w. odsyłających do przepisów k.p.c. (vide art. 25 k.k.w. oraz 196 k.k.w). Wydaje się, ograniczenie się w tym wypadku do jednego przepisu - nr 1357, jest niewystarczające.

Trzeba jednak powiedzieć, że praca, w wyznaczonym przez doktoranta wąskim zakresie problemowym, skonstruowana jest starannie. Konstrukcja rozprawy podporządkowana została postawionym celom, problemom i hipotezom badawczym. Układ pracy cechuje ład i dyscyplina. Dzięki przyjętej konstrukcji wywód śledzi się łatwo, wnioski wyprowadzane są logicznie i nie zaskakują czytelnika. Zamysł Autora jest czytelny.

Przyjęte metody badawcze

Doktorant zastosował adekwatne metody badawcze przyjęte w naukach prawnych. Operuje metodą dogmatyczną analizy tekstów normatywnych, analizą orzecznictwa oraz dokonuje rzetelnego przeglądu literaturowego tak z zakresu prawa karnego, jak i prawa cywilnego. Autor sprawie posługuje się powszechnie stosowanymi metodami wykładni, korzysta z wykładni językowej, systemowej i funkcjonalnej, a także, w pewnym zakresie, posługuje się wykładnią historyczną. Prowadzone rozważania są pogłębione i staranne.

Autor nie podaje i nie analizuje współczesnych statystyk orzekania omawianego przez siebie środka reakcji karnej. W pracy brak także badań empirycznych. Autor nie prowadzi dociekań komparatystycznych.

Ocena merytoryczna treści rozprawy

Przedstawioną do recenzji pracę uważam za opracowanie oryginalne, spełniające wymogi ustawowe stawiane rozprawom doktorskim.

W pracy wyraźnie wylania się oś narracyjno – konstrukcyjna, wokół której ogniskują się wywody. Autor rozpoczyna od szerokich rozważań na temat koncepcji sprawiedliwości naprawczej, a następnie prezentuje historyczny rozwój naprawienia szkody jako instytucji sprawiedliwości naprawczej, aż po obecnie obowiązujący kodeks z 1997 roku. Prowadzone rozważania mają charakter opisowo – analityczny. Interesująco wypadła prezentacja modeli

stosowania instrumentów o charakterze kompensacyjnym, a więc modeli rozdziału, łączenia i udziału (s. 33 i n.). Doktorant wykazał, że nieobce mu jest syntetyzująco – generalizujące podejście do omawianej problematyki.

Najważniejsza część pracy, to wywody prowadzone w rozdziałach II – IV. Autor ukazał podłoże zmian w zakresie środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, wprowadzonych nowelą lutową z 2015 r. Na tym tle jasno jawi się doniosłość zmiany charakteru obowiązku naprawienia szkody po wejściu w życie noweli lutowej z 2015 r. Pamiętać trzeba, że celem rozprawy jest wykazanie, że „obowiązek naprawienia szkody, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k. przybrał postać swoistej akcji cywilnej w ramach procesu karnego, toczącej się wedle reguł procesu karnego, lecz w sferze materialnej opartej wyłącznie na regulacji prawa prywatnego”.

Przekonująco wypadły w rozprawie analizy w przedmiocie odesłania do przepisów prawa cywilnego i ich wykładnia na potrzeby orzekania obowiązku, o którym mowa w art. 46 § 1 k.k. (s. 103 i n.). Autor czytelnie wykazał materialno-prawny charakter odesłania, a także wyczerpująco omówił stosowanie reguł intertemporalnych, w tym przepisów zawartych w ustawach zmieniających normy prawa cywilnego, w przypadku zmian stanu prawnego (s. 142 i n.). Autor obszernie omówił rozumienie pojęcia „szkoda” i „krzywda” w prawie karnym a następnie zestawiał wywody z cywilistycznym pojmowaniem „szkody” i „krzywdy” na potrzeby stosowania art. 46 § 1 k.k. Wykorzystał adekwatny materiał normatywny, orzecznictwo oraz sięgnął po relewantną literaturę. Kolejno omówił klasyfikację rodzajów szkody, problematykę związku przyczynowego i przyczynowości, kwestię winy w prawie karnym i cywilnym. Wpływ prawa cywilnego na sposób rozumienia pojęcia „pokrzywdzony”.

Obszerne wywody poświęcił ustaleniu rozmiaru i sposób naprawienia szkody lub krzywdy oraz możliwym modyfikacjom obowiązku naprawienia szkody (s. 236 i n.). Wskazał kolejno na: limitacje o charakterze przedmiotowym, wyłączenia uznaniowości w orzekaniu obowiązku naprawienia szkody, ograniczenie odszkodowania z uwagi na niemożność jego pełnego ustalenia, przyczynienie się pokrzywdzonego do powstania szkody, ograniczenie obowiązku naprawienia szkody z uwagi na stan majątkowy sprawcy i poszkodowanego, omówił inne istniejące ograniczenia ustawowe. Słusznie Autor uznał rozłożenie obowiązku naprawienia szkody na wiele osób jako modyfikację o charakterze podmiotowym (s. 282 i n.). Pracę wieńczą rozważania o przedawnieniu roszczenia o naprawienie szkody jako ograniczeniu o charakterze czasowym, oraz pogłębiona analiza problemów z ograniczeniem odszkodowania poprzez odwołanie do klauzul zasad współżycia społecznego (s. 299 i n.).

Autor jest konsekwentny w prezentowaniu swojego stanowiska. Podzielam w większości wnioski Doktoranta. Rację ma J. Strankowski, że „ograniczanie zakresu badania szkody podlegającej naprawieniu z uwagi na trudności dowodowe w istocie tylko wyjątkowo powinna mieć miejsce” (s. 263). Trafne jest także zdanie, iż nie są przekonujące stawiane niekiedy w nauce tezy o tym, że proces karny mógłby się przekształcić w wyniku starań o ustalenie szkody w „żmudny proces cywilny”. Słusznie głosi Autor, że nie zasługują na poparcie tezy stawiane w nauce, że sądy karne nie są przygotowane do orzekania w sprawach odszkodowań. Podzielam również zdanie, o solidarnej odpowiedzialności współsprawców za szkodę (s. 285), a także, że złożenie wniosku o orzeczenie obowiązku naprawie szkody przerywa bieg terminu przedawniania (s. 304), a więc że złożenie wniosku o orzeczenie naprawienia szkody bez wątpliwości jest czynnością, o której mowa w art. 123 § 1 pkt 1 k.c., oraz, że istnieje w dalszym ciągu bariera w postaci zawężania definicji pokrzywdzonego, prowadząca do wyłączenia możliwości występowania ofiar niektórych typów przestępstw ze stosownym żądaniem, na co remedium stanowiąc może zmiana kierunku wykładni art. 49 k.p.k. (s. 321).

Podsumowując; przeprowadzone analizy oraz wykładnia przepisów są pogłębione i poprawne. Wnioski z rozprawy są logiczne, spójne i wynikają z przeprowadzonych w rozprawie wcześniejszych wywodów. Wskazane wyżej uwagi krytyczne nie podważają wysokiej oceny rozprawy. Zaletą jej jest wysoki poziom, rzetelność analiz, ostrożność w formułowaniu sądów, jasność i przejrzystość argumentacyjna, przedstawienie klarownych propozycji *de lege ferenda*.

Strona formalna rozprawy oraz dobór źródeł

Wykorzystany w rozprawie wybór źródeł w zakresie literatury polskiej jest obszerny, dobrze dobrany i w zasadzie wyczerpujący. Brakuje prezentacji danych prawno-porównawczych i analizy obcego piśmiennictwa. Braki takie wskazać jednak można niemal w każdej rozprawie naukowej. W niemniejszej pracy wynikają z celowego ograniczenia rozważań do prawa polskiego. W opracowaniu mgr. Janusza Strankowskiego opuszczenia literaturowe mają niewielkie znaczenie i nie wpływają na pozytywną ocenę rozprawy. Zastanawia sposób przywoływania niektórych wypowiedzi nauki oraz prezentacja niektórych źródeł sugerująca współautorstwo, podczas, gdy opracowania te zostały przygotowane przez jednego autora (por. wywód ze s. 24 i przypis nr 57).

Rozprawa napisana jest bardzo dobrą polszczyzną i została starannie przygotowana redakcyjnie. Błędy interpunkcyjne, literowe i stylistyczne są bardzo rzadkie i nie zakłócają lektury pracy. Występuje niekiedy brak przecinków (zwłaszcza przed słowem „który”), a także drobne literówki np. na s. 301 jest: „ustawodawca posługuje się dłuższym, po 20-letnim okresem..”, a powinno być: „że ustawodawca posługuje się dłuższym, bo 20-letnim okresem”, czy na s. 302 powtórzenie zaimka zwrotnego „się” - „się rozpoczął się” w pierwszym wersie od góry.

Konkluzja

Jak wskazano na wstępie recenzowana praca mgr. Janusza Strankowskiego pogłębione, dogmatyczne studium z zakresu prawa karnego. Autor przygotował rozprawę metodologicznie poprawnie i nie ulega wątpliwości, że przedstawiona rozprawa spełnia kryteria wskazane w art. 13 ust. 1 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 r. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1789) w związku z art. 179 ust. 2 ustawy z dnia 3 lipca Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669), stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, stąd **w pełni uzasadnione jest dopuszczenie Pana magistra Janusza Strankowskiego do udziału w dalszych etapach postępowania o nadanie stopnia naukowego doktora w dyscyplinie nauk prawnych.**

Prof. UG dr hab. Wojciech Zalewski

